

Uluslararası Sistem ve Terörizm Arasındaki İlişki*

Cemile ARIKOĞLU ÜNDÜCÜ**

Özet

11 Eylül 2001 terörist saldırılarının hemen ardından, terörizm kavramı dünya genelinde yeniden ele alınarak, kavram üzerine yapılan çalışmalarda bir artış gözlemlenmiştir. Konu üzerine yapılan araştırmalar, pek çok farklı tanım ve tanım içinde farklılaşan unsurları da beraberinde getirmektedir. Uluslararası sistemde yaşanan hızlı değişim ve dönüşümler, terörizmin anlayış biçimini etkileyerek, kavrama yeni dinamikler kazandırmaktadır. Terörizm ve uluslararası sistem arasındaki bu ilişki tek yönlü olmayıp, olayların ve eğilimlerin oluşumuna kaynaklık edebilmektedir. Bu çalışmanın amacı, terörizm kavramını uluslararası sistemdeki gelişmeler ışığında ele alarak tanımlamak ve bu iki olgunun karşılıklı etkileşimlerini ortaya koymaktır. Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde, “terörizm” ve “uluslararası sistem” kavramları tarihçeleri de dikkate alınarak söz konusu bu kavramlar üzerine üretilen düşünce ve doktrinler bağlamında analiz edilecektir. İkinci bölümde ise, “terörizm” ve “uluslararası sistem” kavramları arasındaki etkileşime dair yaklaşımlar somut örneklerle ele alınacaktır. Çalışmanın üçüncü bölümünde, 11 Eylül saldırıları sonrası değişen terörizm ve uluslararası sistem algısı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Terörizm, Uluslararası Sistem, 11 Eylül Saldırıları, Nye'nin “Üç Düzey Modeli”, Rapoport'un “Modern Terörizmin Dört Dalga Teorisi”

Abstract

The concept of terrorism has been examined and researched a lot in the worldwide since 9/11 attacks and studies on this topic mastered, in which there were created a lot of definitions of it. The unexpected changes and transformations in the world political system effected how to redefine and understand the terminology terrorism. The correlations between terrorism and international system is not unilateral, which are the main sources of occurring for tendencies and events. The aim of this article is to show the redefinition of the different concepts of terrorism and to explore the mutual effects of this phenomenon regarding the events in international politics. In the first chapter of this article, which is consisted of three chapters, terrorism and international system are analysed within the historical context. In the second chapter the mutual effectiveness between both terms explained with the help of definite examples. In the third chapter of this research work it will discussed the changed terrorism and international system perception after the 9/11 attacks.

Key Words: Terrorism, International System, 9/11 attacks, Nye's “Three Level Model”, Rapoport's “The Four Waves Theory of Modern Terrorism”

21'inci yüzyıl değişen insan ilişkileri ve kavramların anlamlarını da nasıl değiştirdiğine tanıklık eden bir dönem olmaktadır. İnsanoğlunun içinde bulunduğu durumu açıklayan ve anlamlandıran kavramlar, bir önceki yüzyılın değerlerini terk eden bir anlayışa sahip olabilmektedir. Bu kavramlardan biri olan terörizm, günümüz uluslararası sistemine hakim olan düzensizliği kendi özvarlığında taşımasıyla, bu yüzyılın en önemli sorunları arasında ilk sırayı alan kavramlardandır.

*Bu makale, Polis Akademisi (Ankara) tarafından 13-15 Kasım 2009 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen “Terörizm ve Uluslararası Sistem İlişkisi” ana konulu I. Uluslararası Terörizm ve Sınır Aşan Suçlar Sempozyum'unda sunulan aynı adlı bildirinin yeniden gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

** Araştırma Görevlisi Dr., Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, E- posta: cemileunducu@hotmail.com

Terör, terörizm ve terörist kavramlarının ne olduğu konusunda ortak bir yaklaşım olmamakla birlikte, kavramların temel karakteristiği, olduğu dönem ve kullandığı yöntemler gibi veriler, ortak bir noktada buluşmayı veya az da olsa ortak bir dil yaratmayı mümkün kılmaktadır. Bu çalışmada terör ve terörizm kavramı günümüz uluslararası sisteminde değişen ilişkiler de dikkate alınarak yeniden analiz edilmeye çalışılacaktır. Terörizm ve uluslararası sistemin doğası arasındaki ilişkiyi ortaya koymak, çalışmanın asıl amacını oluşturmaktadır. Bu ilişkiyi ortaya koymak için Rapoport'un Terörizmin Dört Dalga Teorisi ve Nye'nin 3-Düzyer Modeli'nden faydalanılacaktır.

Kavramsal Çerçeve

Terör ve Terörizm Kavramları

Terör ve terörizmin genel geçer bir tanımı yoktur. Konu üzerine yapılan araştırmalar arttıkça, birbirinden farklı tanımlarla karşılaşmaktadır. Günümüzde kavramlara farklı anlamlar yükleyerek, özellikle teröre maruz kalan ve terörü uygulayan devletlerin kendilerine meşruiyet kazandırmak amacıyla yeni terör tanımları geliştirdikleri bir gerçektir. Esasında devletler kendileri için bir tehdit oluşturmadığı sürece, terör, terörist ve terör örgütü kavramlarına tanım getirme konusunda ilgisiz kalabilmektedirler. 1990'lı yıllara kadar terörizm konusu teröre maruz kalan ülkeler açısından ulusal bir sorun olarak algılanırken, günümüzde teröre maruz kalan ülkelerin iç yasal düzenlemelerini aşarak uluslararası bir niteliğe bürünerek bir dış politika sorunu haline gelmiştir.

Terör kavramı etimolojik olarak Latince "tereré" kelimesinden türetilmiştir. Kelime manası olarak ürktmek, korkutmak, korkudan titretmek, sindirmek ve yıldırım gibi anlamlara gelmektedir¹. Terör kelimesinin Eski Türkçedeki karşılığı "tedhiş"tir. Bu ise Arapça "dehşet" sözcüğünden ileri gelmektedir. 1936 ila 1981 yılları arasında tam 109 farklı terör tanımı yapılmıştır². Bu çerçevede bazı terör tanımlarına bakılacak olursa; bir tanıma göre "terör kısaca, kuralsız ve örgütlü bir şekilde siyasal amaca ulaşabilmek için yapılan şiddet eylemleridir"³. Başka bir tanım terörü, "politik amaçlı bir şiddet hareketi"⁴ olarak ortaya koymaktadır. Bir diğer tanıma göre de terör "örgütlü ve kuralsız şiddet hareketi"⁵ olarak nitelendirilmektedir. Uluslararası Sosyal ve Davranış Bilimleri Ansiklopedisi'nde ise terör, "her türlü ideolojiye hizmet eden, devletler tarafından desteklenebilen, siyasal amaçlı şiddet tehdidi veya şiddet kullanımı"⁶ şeklinde tanımlanmıştır.

Terörle Mücadele Kanunu'nun birinci maddesine göre ise, "Terör; baskı, cebir, şiddet, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda belirtilen cumhuriyetin temel niteliklerini, siyasal, hukuki, sosyal, laik ve ekonomik düzenini değiştirmek, devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk devletinin ve cumhuriyetinin varlığını tehlikeye düşürmek, devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte⁷ mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü eylem"⁸ olarak tarif edilmektedir. Devlet veya devlet kurumlarının kavram tanımlamaları bir yandan onların tehdit algılamalarını yansıtırken öte

¹ Örgün, Faruk, Küresel Terör, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul 2001, s. 13.

² İlhan, Suat, Terör: Neden Türkiye?, ASAM Yayınları, Ankara 2002, s. 5.

³ Örgün, a.g.e., s. 15.

⁴ Demirel, Emin, Terör, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2001, s. 23.

⁵ İlhan, a.g.e., s. 6.

⁶ International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences, 2004, s. 15604.

⁷ Burada örgüt terimi iki veya daha fazla kişinin aynı amaç etrafında birleşmesiyle, teşekkül eden cemiyet/silahli cemiyet ile çete/silahli çeteyi kapsamaktadır.

⁸ http://www.iem.gov.tr/iem/?menu_id=75&detay_id=79, (02.10.2006).

yandan böyle bir tanımlamayı yapan devletin rejimi veya bu rejimin dayandığı ideoloji hakkında da ipuçları verir. Güvenlik birimleri, yasada belirtilen öğeleri dikkate alarak, karşı karşıya kalınan durumun terör kapsamında olup olmadığını belirleyeceklerdir.

Kavramsal çerçeve kapsamında “terör” ile “terörizm” arasındaki farkı ortaya koymak gerekmektedir. Terör, kimi durumlarda irade dışı olarak ortaya çıkabilir. Birçok savaş, terör veya ihtilal amacıyla gerçekleştirilen ayaklanmanın, kontrol edilemez olduğu bilinmektedir. Ancak terörizm, siyasal amaç gözetilerek, kasıtlı olarak terör yaratmaktır. Yani terör sistematik ve belli bir amaca hizmet edecek şekilde kullanılmaktadır. Terörizm muhakkak bir felsefe, teori veya ideolojiye dayanır⁹. Terörizmin tanımlanması sorunsalını, terörizmle mücadele etmenin ön koşulu olarak gören Boaz Ganor, “Birinin teröristi diğerinin özgürlük savaşçısıdır.” söylemini reddetmiştir. Öncelikle terörizmi diğer şiddet eylemlerinden ayırmak gerektiğini belirten Ganor, kavramsallaştırmasını üç faktör üzerine inşa etmiştir. İlk “şiddet kullanma” veya “şiddet kullanma tehdidi” gibi unsurlar, protesto ve grev gibi olgulardan ayırt edilerek, terörizmin özünün şiddete dayandığı ortaya konmuştur. İkinci olarak, eylemin amacının siyasal nitelik taşıyor olmasıdır. “Siyasal amacın varlığı” hususu siyasal rejim, toplumsal ve ekonomik düzenin değiştirilmesine göndermede bulunmaktadır. Bazı yazarlar terörizm kapsamında siyasal amacın yanında ideolojik ve dini hedeflerden de bahsetmektedirler¹⁰. Eylemin siyasal amaç taşıması terörizmi diğer şiddet eylemlerinden ayıran temel özelliklerden biridir. Üçüncü olarak, “terör faaliyetlerinin sivil insanları hedef alıyor olması” terörizmi diğer şiddet eylemlerinden ayırır. Yukarıda gösterilen ayırt edici faktörler çerçevesinde terörizm “siyasal amaçlara ulaşmak için sivillere veya sivil hedeflere yönelik şiddet kullanılması veya kullanma tehdidinde bulunulması” şeklinde tanımlanabilir. Bir başka terörizm tanımı ise, “adam kaçırmadan cinayete kadar uzanan ve amacı sindirme olan şiddet eylemlerini” kapsamaktadır. Noam Chomsky’ye göre terörizm, “Şiddet ya da şiddet tehdidinin, politik, dini ya da ideolojik hedeflere ulaşmak için kullanılmasıdır. Bu ise; gözdağı verme, zorlama ya da korkutma yoluyla yapılır”¹¹.

Terör ve Terörizm ile Karıştırılan Bazı Kavramlar

Terörizm kavramı ile karıştırılan kavramlardan ilki “anarşizm”¹² kavramıdır. Yunanca “a” veya “an” öneki, “olumsuzluk, yokluk” ifade etmektedir. “arkhein” fiili ise “yönetmek ve hükmetmek” gibi anlamlara gelmektedir. Bu iki kelimenin birleştirilmesiyle elde edilen “anarşi” kavramı şu halde “yönetimsizlik” veya “yönetim yokluğu” anlamlarına

⁹ Aytuğ, Yılmaz, Terörün Anatomisi, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul 1995, s. 18.

¹⁰ Ganor, Boaz, Is One Man’s Terrorist Another Man’s Freedom Fighter?, 2001, <http://www.ict.org.il/ResearchPublications/tabid/64/Articleid/432/currentpage/1/Default.aspx>, (11.09.2009).

¹¹ Chomsky, Noam, 11 Eylül, (çev.) Körpe, Dost, Om Yayınevi, İstanbul 2001, s. 74.

¹² Anarşizm 19’uncu yüzyılda gelişen bir akımdır. Anarşizm sözcüğü ilk kez Fransız düşünür Pierre-Joseph Proudhon tarafından “hükümsuzlük” anlamında kullanılmıştır. Bireyin değeri ve bireysel iradenin bağımsızlığı görüşüne dayanan Proudhon’a göre, birey tek gerçektir ve bireyin özgürlüğü sınırsızdır. Birey özgürlüğünü yok ettiği gerekçesiyle her türlü otoriteye ve öncelikle de devlete karşı çıkar. Otorite yerine bireyler arasında istek ve iradeye dayanan işbirliğini önerir ve hukuk kuralları yerine bireyler arasında yapılabilecek sözleşmeleri koyar. Bireyler arasındaki sözleşmelere dayanan evrensel özgürlük ve federalizm sistemi ile Proudhon, merkezi devleti (Paris) ortadan kaldırarak, Fransa’yı on iki bölgeye ayırmayı önermiştir. Anarşizmin Rus temsilcilerinden Michael Bakunin ise, devlet ve kilisenin nasıl ve neden yıkılması gerektiği konusuna ağırlık vermiş, anarşizmin temelinde insanı iyi, akıllı ve özgür kıldığını, ancak devletin ve dinlerin insanı kötü, zararlı yaratıklar olarak değerlendirdiğini ortaya koymuştur. Diğer bir Rus anarşist düşünür Pierre Kropotkin, bilimsel anarşizmi kurmak istemiştir. Bilimsel olmak için, sosyal sorunlar bireyin nitelikleri göz önünde bulundurularak çözümlenmelidir. Kropotkin daha çok kurulacak yeni düzen üzerine yoğunlaşmıştır (Sarıca, Murat, 100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1999, ss. 147-152 ve Göze, Ayferi, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Basım Yayım, İstanbul 1995, ss.305-308).

gelmektedir.¹³ Terörizm, tedhiş yoluyla mevcut sistemin yerine alternatif bir sistem getirmeye çalışırken, anarşizm devleti ortadan kaldırmaya çalışır. Bir diğer ifadeyle anarşizm sistemin kendisine karşıdır. Anarşizm sadece devlet otoritesine değil, yerel otorite de dahil olmak üzere otoritenin her çeşidine karşıdır. Bir ideoloji olan anarşizm toplumda kendiliğinden oluşur. Oysa terörizm, sistemattiktir ve dışarıdan bir müdahale olarak amacına ulaşmaya çalışır. Önemli bir husus ise, anarşik bir düzende yasaların tanınmama ve uygulanmama durumu vardır. Her ne kadar anarşizm ve terörizm kavramları farklı bir durumu anlatıyorsa da birbiriyle ilintilidir. Yani anarşik düzen terörü beslemektedir. Bu durum kısaca anarşi, “terörün öz anasıdır”¹⁴ şeklinde özetlenebilir.

“Terörizm” veya “terörist” ile karıştırılan diğer bir kavram ise “gerillacılık” veya “gerilla” kavramlarıdır. Gerilla kavramı, Fransızca “la guerre” (savaş) kelimesinden türemiş olup, “küçük savaş” anlamında kullanılmaktadır. Bu kelime ilk kez, İber Yarımadası’nın Napolyon istilasına karşı savunmasını üslenen hareketi tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Yani gerilla ve terörist kavramları arasında önemli bir nitelik farkı söz konusudur. Gerillalar terörist olmayıp, düzenli ordulara karşı vur-kaç taktiği ile savaşan düzensiz askeri birliklerdir. Bu anlamda halkın desteğine gereksinimleri vardır. Oysa teröristler askerlerin haricinde kadın, çocuk ve yaşlı demeden masum insanlara da saldırırlar¹⁵. Gerilla ve terörist arasındaki bu fark sadece hedef ile ilgili olmayıp bu iki kavram arasında amaca yönelik olarak ta önemli farklılıklar vardır. Gerillalar, işgal edilen ya da haksız olarak gasp edilen topraklarının kurtuluşu için mücadele verirler. Buna karşılık teröristlerde ise halka yönelik bir tedhiş hareketi vardır.

Uluslararası Sistem Kavramı

Devletler arasındaki ilişkilere dair teorik çerçeve oluşturma çabası Antik Yunan filozoflarına kadar geri gider. Aristo ve Platon’un görüşleri, daha çok devletin iç yapısı, işlevleri, gücü ve vatandaşlık etrafında şekillenirken, Thucydides’in “Peloponezya Savaşı Tarihi” adlı yapıtı, uluslararası ilişkilerin temel klasiklerinden biridir. Machiavelli’nin “Prens”i ise, modern devlet sistemi ve güç analizi açısından bir kilometre taşıdır. Bu eser devlet idaresi ve dış politikada karar alma sürecinin, değer yargılarından yani moral değerlerden bağımsız olması gerektiğini ortaya koyar. Dante’nin “Monarşi” adlı eseri, barışın devamlılığını sağlayabilen uluslararası örgütlerin oluşumu için, Batı siyasal düşüncesinin ilk ve en güçlü başvuru kaynağı olmuştur. 17’inci ve 18’inci yüzyıllarda Jean Jack Rousseau, Jeremy Bentham ve Immanuel Kant gibi düşünürler de siyasal düşüncenin gelişmesine önemli katkılar yapmışlardır¹⁶.

Tarihsel süreç içinde tek ve bütün bir dünya algısını, Stoa Okulu düşüncesinde görmek mümkündür. İnsan aklını evrensel aklın bir parçası olarak gören Stoacılar, tüm insanları dünya yurttaşı olarak kabul etmişlerdir. Akılda ortak olan insanlar arasında, uyulması gereken yasalar da ortak olmalıdır. Tüm dünya aynı yasa ile yönetilen bir bütün olarak değerlendirilmiştir¹⁷. Stoa Okulu’nun tek ve bütün bir birim olan dünya kavramı, Romalılar tarafından da benimsenerek, İmparatorluk içinde ve dışında yaşayan toplulukların ilişkilerini düzenleyen bir “uluslararası hukuk” (jus gentium) kavramına dönüştürül-

¹³ Soysal, Mümtaz, Açık, Cumhuriyet 21 Kasım 2005, s. 8.

¹⁴ İlhan, a.g.e., s. 15.

¹⁵ Aytuğ, a.g.e., s. 16-17.

¹⁶ Dougherty, James E. ve Pfaltzgraff, Robert L., Contending Theories of International Relations, Harper Collins Publishers, New York 1990, s. 2.

¹⁷ Göze, a.g.e., s. 56.

müştür. Uluslararası hukuk, dönemin uluslararası sisteminin kavramsal çerçevesini oluşturmuştur¹⁸.

Tek bir birim olarak dünya görüşü, sistemlilik ve evrensellik kavramlarını içinde barındırır. Bu kavramlar, Ortaçağ'ın dini doktrinlerinde kendilerine yer bulmuştur. Ortaçağ'ın feodal dönemi anarşik bir yapı niteliği taşımakla birlikte, Hıristiyan doktrini, Hıristiyan olmayanları dışarıda bırakan ve tüm Hıristiyanları tek bir Hıristiyan ülkesinde toplama düşüncesi üzerine kurulmuştur. Hıristiyan olmayanlar normal ilişki kurulacak topluluklar olarak algılanmamıştır. Hıristiyan ülkesinde teklik, birlik ve bütünlük öne çıkan olgulardır¹⁹.

Evrensellik ve kapsayıcılık fikrini, benzer şekilde İslam düşüncesinde de görmek mümkündür. Müslümanların dünyasını ifade eden Dar-ül İslam ve Müslüman olmayanların dünyasını ifade eden Dar-ül Harp kavramları, cihad felsefesine dayandırılmıştır²⁰. Ancak, Müslümanlar ile Müslüman olmayanların barış içinde yaşadıkları toprakları ifade eden Dar-ül Sulh kavramı, İslam'ın evrensellik ve kapsayıcılık yönünün ağır bastığını göstermektedir.

Avrupa'da ulus devletlerin 16'ncı ve 17'inci yüzyıllarda ortaya çıkmasıyla birlikte devletler arasındaki ilişkiler belirli değer ve normlar etrafında oluşan bir sistem içerisinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Tarihsel süreç içerisinde, ulus devletlerin sayısının artması, söz konusu devletler sisteminin değer ve normlarını dünya çapında yaygınlaştırmıştır²¹. Uluslararası sisteme yeryüzündeki tüm egemen ulus devletleri kapsayan bir sistem olarak bakıldığında, böyle bir sistemden ancak 20'inci yüzyılın ikinci yarısından itibaren söz edilebilir. Martin Wight, modern uluslararası devletler sistemini ele alarak tartışmış ve uluslararası ilişkilere dair Batı düşüncesinin ana unsurlarını (uluslararası toplum, diplomasi, uluslararası hukuk, uluslararası antlaşmalar, uluslararası örgütler ve güç dengesi) belirlemek istemiştir²².

Modern dönem Batı siyasal düşüncesinde devletler arası ilişkilere dair ortaya çıkan görüşler çeşitlidir. Bunlardan bazıları; Marksist, Neo-Marksist, revizyonist ve bağımlılık teorileri ile Kantçı gelenektir. Bu yaklaşımların ortak noktası, devletin rolünün azaltılması üzerinde oydaşmaya varmış olmalarıdır²³. 20'inci yüzyıla kadar modern dönemin uluslararası sistem kavramı, devleti merkez alan iki yaklaşım ekseninde incelenebilir: Bunlar Grotiusçu ve Hobbesçu uluslararası sistem yaklaşımlarıdır. Her iki yaklaşım, devletler arasındaki ilişkiler ve uluslararası politikanın doğasına dair tartışmaların temelini oluşturmuştur. Hollandalı bir hukukçu olan Hugo Grotius, uluslararası hukuk açısından rasyonel düşüncenin kaynağı üzerinde durmuştur. Grotius, doğal hukuk düşüncesi üzerine kurulu, uluslararası toplum kavramına yoğunlaşmıştır. Uluslararası toplum güçten çok, gelenek ve normlarla bir arada tutulur. Grotius'un uluslararası toplumu anlamasında, erken dönem Hıristiyan düşüncesiyle birlikte, ulus devletlerin oluşumunun etkisi görülmektedir. Orta-

¹⁸Yurdusev, a.g.e., s. 35.

¹⁹Ariboğan, Deniz Ülke, Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1998, s. 60-64 ve Yurdusev, A. Nuri, The concept of international system as a unit of analysis, METU Studies in Development, Vol: 21, No: 1, 1994, s. 151.

²⁰Ariboğan, a.g.e., s. 65.

²¹Yurdusev, A. Nuri, "Uluslararası İlişkiler" Öncesi, Atilla Eralp (der.), Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 19.

²²Hall, Ian, International Political Thought of Martin Wight, Palgrave Macmillan, New York 2006, s. 133.

²³Williams, Phil. vd, Classic Readings of International Relations, Wadsworth Publishing Company, California 1994, s. 6.

çağ'ın Hıristiyan ülkesi²⁴ fikrini korumakla birlikte, onun uluslararası toplumu kavramsallaştırması, Ortaçağ anlayışı ile aynı değildir. Uluslararası toplum, uluslararası hukukun uygulanmasında devletlerin işbirliği ve dayanışması ile şekilleniyorken, Ortaçağ'ın Hıristiyan ülkesi, kilisenin ve Hıristiyanlığın kuşatmasıyla şekillenmektedir²⁵.

Grotius'un, uluslararası hukuk düşüncesi devletlerin egemenliği üzerine kuruludur. Egemen devletlerin yetkilerini sınırlayabilen tek şey, dine dayanmayan, mantık üzerine kurulu doğal hukuktur. Her bağımsız devlet büyüklüğüne bakılmaksızın, eşit ve egemen kabul edilmelidir ve bu egemenlik, hiçbir güç tarafından ihlal edilmemelidir. Grotius, uluslararası sistemin anarşik yapısını kabul etmekle birlikte bu sistemi sürekli savaş ve çatışma halinde bir sistem olarak görmemektedir. Devletler arasında kabul edilmiş ve onları birbirine bağlayan kuralları vardır. Antlaşma ve sözleşmeler devletleri işbirliği yapmaya ve bir arada bulunmaya zorlar ve devletlerin her biri için bağlayıcıdır²⁶.

Grotius için, insanın doğal hali çıkarıcı olmayıp, insan sosyal bir varlıktır. İnsanın temel özelliklerinden birisi, toplum içinde yaşama arzusudur. Devletler de, tıpkı bireyler gibi sosyal olma durumundadır. Bu sosyal olma isteği ise, bireylerin sosyalliğinden kaynaklanır. Bundan dolayı uluslararası toplumdaki söz edilebilir²⁷. Grotius, açık bir zorunluluk sonucu ortaya çıkan savaş halini, doğal durumun bir parçası olarak görmüştür. Ancak savaş zamanında, hiçbir hukuk kuralına saygı gösterilmeyeceğini düşünmek yanlıştır²⁸. Savaş, adalet ve dürüstlük sınırları içinde yürütülmeli ve her savaşa barışı sağlamak amacıyla girilmelidir. Grotiusçu uluslararası sistem kavramı, karşılıklı bağımlılığa, devletlerarasındaki ilişkilerde işbirliği ve dayanışmaya dayanır. Grotius'un vurguladığı hukuk ve normlara dayanan uluslararası toplum anlayışı daha sonraları İngiliz Okulu²⁹ gibi çoğulcu yaklaşımlara esin kaynağı olmuştur.

Thomas Hobbes ise, Machiavelli'nin güç ve egemenlik merkezli yaklaşımını benimsemiş ve rasyonel, basit ve gerçek olanı görebilme eğilimli bir yöntem uygulamıştır. Leviathan her ne kadar dünyevi olmayan bir başlık olsa da eserin içeriği oldukça gerçekçi, somut ve iddialıdır.³⁰ Hobbes, egemen devletlerden oluşan uluslararası sistem fikrini benimsemekle birlikte; bu sistem, devletlerin dayanışmasına değil, birbirleriyle sürekli mücadeleye içinde oldukları rekabetçi ilişkilere dayanır. Devletlerin üzerinde herhangi bir üstün otoritenin olmayışı anarşik bir ortam doğurur. Hobbes'a göre, uluslararası sistem, "doğa hali" içindedir. Doğa hali, insanların toplum halinde ortak bir otoriteye boyun eğmeden önce yaşadıkları varsayılan durumu gösterir³¹. Dolayısıyla doğa hali, pratikte bir savaş halidir. Bunun başlıca nedeni ise, insanın özü itibarıyla bencil, saldırgan, çıkarıcı, hırslı, güç sahibi olma arzusuyla çatışan ve rekabet eden yaratıklar olmalarından kaynaklanır.

²⁴ Batı Roma İmparatorluğu döneminde yaşayan Saint Augustine "City of God" (Tanrı Kenti) adlı yapıtında, insan özgürlüğü için Hıristiyanlık erdemine sahip olmayı zorunluluk olarak görmüş, haklı savaş ve ilk günah kavramlarını şekillendirmiştir. Pek çok Protestan Saint Augustine'i reformun teolojik babalarından biri olarak görmektedir.

²⁵ Yurdusev, The concept of international system as a unit of analysis, a.g.e., s. 153.

²⁶ Viotti, Paul R. Ve Kauppi, Mark V., International Relations Theory Realism, Pluralism, Globalism and Beyond, Allyn and Bacon, Boston 1999, s. 61.

²⁷ Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler" Öncesi, a.g.e., s. 49.

²⁸ Williams, a.g.e., s. 6.

²⁹ İngiltere'de filizlenen Okul, uluslararası toplum (uluslararası sistem) kavramını holistik (bütüncül) bir yaklaşımla ele almıştır. Devletlerin etkileşimini işbirliği, ortak değer ve çıkarlara dayandıran Okul, dayanışma, yoksulluk, insan hakları, kültür, müdahale (özellikle insani müdahale) konuları üzerine yoğunlaşmıştır. Hedley Bull, Martin Wight, Adam Watson, John Vincent Okul'un önde gelen isimleridir (Yurdusev, The concept of international system as a unit of analysis, a.g.e., s. 164).

³⁰ Arıboğan, a.g.e., s. 84.

³¹ Yurdusev, "Uluslararası İlişkiler" Öncesi, a.g.e., s. 44.

Hobbes'a göre, uluslararası sistemde doğa halinin devam etmesinde bir sakınca görülmemektedir. Devletler bireyler gibi eşit değildir ve zayıf devlet, güçlü olanı yok edemez. Ayrıca kendi iktidarını devlete bırakan birey, varlığının devamını güvence altına alırken iktidarını kendi üstünde bir otoriteye devreden devlet ise varlığını kaybeder. Bu nedenle doğa hali, uluslararası ilişkilerde katlanılabılır bir durumdur.³²

Hobbes'a göre sistem, belli bir çıkar etrafında bir araya gelen insan grubunu ifade eder. Çıkar kavramını açık bir biçimde tanımlamamakla birlikte, devletlerin varlığını devam ettirebilme ve ayakta kalabilme amacı olarak ifade edilebilir. Yaşam ve yaşamı devam ettirme sorunu, devletleri birbirine bağımlı kılmakta ve uluslararası sistemin özünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla Grotiusçu yaklaşımdan farklı olarak, Hobbes'un uluslararası sistem kavramı "karşılıklı bağımlılık" ilkesi çerçevesinde şekillenmektedir.³³

Grotius ve Hobbes için uluslararası sistem kavramı, Avrupa devletler sistemi veya Avrupa devletler sistemi tarafından şekillenen toplumu anlatır. Uluslararası sistem, egemen ulus devletlerin Avrupa'da oluşumuyla ortaya çıkmıştır. Şu anki uluslararası sistem ya da toplumun, eski Avrupa devletler sisteminin genişleyen ve yayılan şekli olduğu görüşü genel kabul görmektedir. Uluslararası sistem, aktörler arası etkileşim tarafından belirlenir. Yani uluslararası sistem, aktörlerin dış politika amaçları ve çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri düşüncesi üzerine kuruludur. Sistem anarşik olduğundan kuralları koyacak ve uygulatacak her şeyin üstünde üstün bir otorite yoktur. Bu nedenle devletler, varlıklarını devam ettirebilmek için kendi kendine yetebilmelidir.

Tablo 1: Uluslararası Sistem Kavramının Farklı Tanımları

Uluslararası Sistem Tanımları		
Yazar	Tanım	Temel Unsurlar
Stanley Hofmann (1965)	Dünya politikasının temel birimleri arasındaki ilişki kalıbıdır. Bu kalıp, büyük ölçüde dünyanın yapısı tarafından saptanır.	Birimler ve karşılıklı ilişki
Morton A. Kaplan (1957)	Aktörlerin ya da ögelerin (devletler, bloklar veya evrensel örgütler) etkileşimlerini düzenleyen sistemdir.	Aktörler ve etkileşim
Charles A. McClelland (1966)	Etkileşim halindeki iki aktörün genişleyen ve yayılan tipidir.	Aktörler ve etkileşim
George Modelski (1961)	Yapısal ve işlevsel gerekliliklere sahip bir sosyal sistemdir.	Yapısal ve işlevsel özellik
Richard N. Rosecrance (1963)	Bozucu girdilerden, düzenleyici mekanizmalardan ve çevresel kısıtlayıcılardan meydana gelen bir yapıdır.	Sistemin değişimine yönelik, bozucu veya destek girdileri
Hedley Bull (1977)	Uluslararası sistem ve uluslararası toplum ayrımı yaparak, uluslararası toplumun varlığı olmaksızın, dünyanın temel siyasal birimleri arasındaki ilişkilerin tarihi olamaz. Uluslararası toplum, bir uluslararası sistemin ön koşulunu oluşturur.	Uluslararası toplum ve siyasal birimler arasındaki ilişkiler

Kaynak: Bu tablonun verileri farklı kaynaklardan derlenerek bu satırların yazarı tarafından oluşturulmuştur.

³² Aynı yerde, s. 47.

³³ Yurdusev, The concept of international system as a unit of analysis, a.g.e., s. 154.

Uluslararası Sistemin Temel Aktörleri

Uluslararası sistemin temel aktörü devletlerdir. Devlet, siyaset sahnesindeki ilk aktör olarak düşünülür. Devletler, egemenliğe sahip politik örgütlenmelerdir. Kural koyma ve yasal olarak zora başvurma yeteneği, onu diğer aktörlerden ayırır. Devlet realist yaklaşımda temel aktör durumundadır. Uluslararası sistemin bir diğer temel yapıtaşı hükümetlerarası aktörlerdir. Bu aktörler, devletler veya devletleri temsil eden kurumlar aracılığı ile oluşturulan örgütlerdir ki bunların en tipik örneğini Birleşmiş Milletler Örgütü (BMÖ) oluşturur. Uluslararası sistem içinde, zaman zaman önemli roller oynayan bu tür örgütlerin sayısının yanında mevcut üye sayılarının artması da dikkat çekicidir. Uluslararası sistemde rol alan bir diğer aktör ise uluslar üstü devlet dışı örgütlerdir. Bu aktörler, uluslararası sistemin gelenekçi yaklaşımının marjinal olarak kabul ettiği ekonomik, siyasi veya suç örgütü niteliğindeki diğer aktörleri de içine alır. Günümüz uluslararası politika sorunlarının çözümünde ve devlet davranışlarının anlaşılmasında, devlet dışı aktörlerin sistem içindeki büyük önemi inkar edilemez.

Terörizmin Tarihçesi

Terörün ne zaman başladığını söylemek oldukça güçtür. Bilinen en eski terör örgütlerinden biri, M.S. 66-73 yılları arasında görülen “Sicarii” hareketidir. Bu hareket, son derece iyi organize olmuş dini bir mezheptir ve şimdiki İsrail topraklarında faaliyet göstermiştir. Örgüt, üyelerinin yani teröristlerin gündüz saatlerinde, kalabalıklar arasına dalarak saldırı yapmaları yöntemini benimsemişti. Ceketlerinin altına sakladıkları “Sica” adı verilen küçük kılıçları kullanarak amaçlarını gerçekleştirdikten sonra kalabalık içinde kaybolmaktaydılar³⁴.

Terör örgütü olarak nitelendirilebilecek bir diğer örgüt ise İran kökenli Haşhaşinlerdir³⁵. 1090- 1275 yılları arasında İsmaili –Nizari olarak da bilinen bu hareket, bölgeyi hakimiyetinde bulduran Büyük Selçuklu Devleti’ne kök söktürmüştür. Yöntem olarak, suikastı sistemli hale getiren örgüt, kurbanlarını kutsal günlerde, halka açık yerlerde ve kutsal mekanlarda hedef almışlardır. Hedeflenen kişi dışındaki masum insan kayıpları olmaması konusunda hassas davranan örgüt, sadece kitlelere korku salmayı hedeflemiştir³⁶.

Siyasal liderlere yönelik suikast şeklindeki terör olaylarının tarihte birçok örneği vardır. Roma İmparatoru Julius Sezar, Halife Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Selçuklu Sultanı Alpaslan ve Osmanlı Hükümdarı I. Murat’ın öldürülmeleri hep bu türden siyasi içerikli terör hareketine birer misal olarak gösterilebilir. Suikast yönteminin benimsendiği terör eylemleri, önemli ve etkin siyasi sonuçlar doğurabilmektedir. 20’inci yüzyılın şekillenmesine yön veren Birinci Dünya Savaşı’nın ilk kıvılcımını ateşleyen şey de Avusturya-Macaristan Velihtı Franz Ferdinand’ın bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesi olmuştur.

Terör ve terörizm kavramları siyasi anlamda ilkin Fransız İhtilali’nden sonra Jakobinlerin³⁷ oluşturduğu terör yönetimi döneminde kullanılmıştır. Fransız Akademisi Söz-

³⁴ Aytuğ, a.g.e., s. 27.

³⁵ Haşhaşiler kullanımı için bkz. Lewis, Bernard, Haşhaşiler İslam’da Radikal Bir Tarikat, (çev.) Sarısözen Kemal, Kapı Yayınları, İstanbul 2007.

³⁶ Rapoport, David C., Fear and Trembling: Terrorism in Three Religious Traditions, American Political Science Review, Vol:78, No:3, 1984, s. 665.

³⁷ Fransız İhtilali döneminde özellikle Paris ve Fransa’nın diğer büyük kentlerinde etkin olan Jakobinler, aralarında aşırı sosyalistlerden, ılımlılara kadar pek çok görüşü barındıran bir gruptur. Halkın kendi kendini yönetmesi fikrinde birleşen Jakobinler, yönetme işinin halkı en iyi tanıyan ve temsil edebilecek kişiler tara-

lügü'nün (Dictionnaire de L'Academie Française) ekinde terörizm; terör sistemi veya terör rejimi anlamlarında kullanılmaktadır. Yani terörizm siyasal baskı ve sosyal kontrol aracı olarak kullanılan devlet eylemi olarak tarif edilmektedir. Jakobenler kendilerinden terörist diye bahsederken bu tanımlamaya olumlu bir anlam yüklemişlerdir. Buna göre terörizm bir erdemdir. Fransa'da terör dönemi 1793–1799 yıllarını kapsar. Ancak Thermidor Devrimi'nden sonra terörist, “cani” anlamında kullanılmıştır³⁸. Jakoben terörizminden sonra modern terörizm Rusya'da Nihilist hareketler biçiminde ortaya çıkmış, terör bir araç değil amaç olarak kullanılmıştır. Bu dönemde Çar II. Alexander, arabasına bomba konularak öldürülmüştür.

Tarihsel olarak bakıldığında, terör eylemlerinin Soğuk Savaş döneminde özellikle 1960'lardan sonra artış gösterdiği görülür. Bunun en önemli nedeni, süper güçler (Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) tarafından doğrudan sıcak bir savaşın göze alınamayışıdır. Bundan dolayı sinsi bir savaş yöntemi olarak terör önemli bir araç haline gelmiştir. Doğrudan açık bir savaşın maliyetine katlanılamayışı büyük devletleri terörü kendi amaçlarını gerçekleştirmek için başvurdukları bir strateji olarak benimsemelerine yol açmıştır. Yani, uluslararası arenada etkin olan devletler birbirleriyle savaşmayı göze alamadıklarından siyasi mücadelelerini terör üzerinden yürütmeyi tercih etmektedirler. Uluslararası sisteme güç ilişkileri çerçevesinde bakan devletler, stratejik olarak seçilmiş bölgelerde, bölge devletlerinin askeri, ekonomik, siyasi inisiyatifini ele geçirmek, bölgedeki gelişmelere yön vermek, kendi çıkarları doğrultusunda bölge devletlerini yıldırma, teslim almak veya yok etmek maksadıyla terörizm, insan hakları ihlali suçlaması gibi stratejiler geliştirmektedirler. Soğuk Savaş sonrası dönemde, Ortadoğu'da İsrail ile Filistin, Avrupa'da İngiltere ile IRA (İrlanda Cumhuriyet Ordusu) ve İspanya ile ETA (Bask Yurdu ve Özgürlüğü) arasında ayrılıkçı çatışmalar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde uluslararası terörizm, Batıya yönelik ve Batılı toplumların demokratik yapısı ve ekonomik istikrarını bozacak düşünceleri hedef alan eylemleri ifade etmiştir. Öte yandan Kapitalist blok, terörizmi Sovyet menşeli bir araç olarak tanımlanıyordu.³⁹ Terörizmin niteliğinde de önemli değişiklikler meydana gelmiş teknolojik yeniliklerle birlikte muazzam bir ilişki ağı ortaya çıkmıştır. Terörizmin küresel bir niteliğe bürünmesinde, teröristlerin eğitilmiş, kültürlü, bilgili ve aynı zamanda bilinçli olmaları önemli bir rol oynamıştır. Terörizmin gelişmesi ve yaygınlaşmasında, modern kitle iletişim araçlarının gelişiminin büyük payı olmuştur.⁴⁰

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de ikiz kulelere gerçekleştirilen saldırılardan sonra terör ve terörizm yeni bir boyut kazanmış ideoloji, din, güvenlik ve medeniyetler çatışması⁴¹ gibi kavramlar devletlerin siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel yaşamlarını derinden

---

findan, yani kendileri tarafından yönetilmesi gerektiğine inanmışlardır. Kendilerine karşı çıkışlar kötülük olarak algılanmış ve karşıt fikre sahip olanlar sert bir biçimde cezalandırılmıştır (Ateş, Toktamış, Siyasal Tarih, Der Yay., İstanbul 1997, s. 126).

³⁸ Aytuğ, a.g.e., s. 19.

³⁹ Chomsky, Noam, Terör Ne? Terörist Kim?, Ütopya Yayınları, Ankara 1999, s. 44-58.

⁴⁰ Crenshaw, Martha, How Terrorism Declines, Terrorism and Political Violence, Vol:3, No: 1, 1991, ss. 70-75.

⁴¹ Samuel P. Huntington tarafından 1993 yılında kaleme alınan “Medeniyetler Çatışması mı?” adlı eser, Sovyet sisteminin çöküşünden sonra Yeni Dünya Düzeni'nin nasıl şekilleneceğine dair önemli bir kuram geliştirmiştir. Huntington Yeni Dünya Düzeni'nde mücadelenin ideolojik ve ekonomik olmaktan çıkıp, kültürel bir niteliğe bürüneceğini ileri sürmüştür. Medeniyetler arasındaki mücadele, modern dünyadaki mücadelenin evriminde son aşama olacaktır. Huntington, dünyayı farklı coğrafi bölgelere bölerek, medeniyet ayrımını bu bölgelere göre yapmıştır (Huntington, Samuel P., The Clash of Civilizations?, Foreign Affairs, Vol:72, No:3, 1993, s. 22-23). Huntington'a göre, Bosna'da yaşanan insanlık dramında olduğu gibi Batı medeniyetinin ideal değerlerden sapması, Batılı olmayan medeniyetler ile çatışmasına neden olmaktadır. Bu yaklaşıma göre, uluslararası sistemdeki düzensizliğin arkasında Batılı olmayan medeniyetler vardır. Bu nedenle Huntington

etkilemeye başlamıştır. Öncelikle terör kavramı yeniden şekillenmeye başlamıştır. Terör örgütleri 19'uncu yüzyılda kullandıkları adam öldürme, el bombası atma ve dinamit patlatmaktan ibaret olan yöntemlerine, 20'inci yüzyılda kalaşnikof türü silahlar, bubi tuzakları⁴² ve gerilla taktiklerini eklenmişlerdir. Tüm bunlara günümüzde kullanılan ileri teknoloji ve silahların korkunç tahrip güçleri eklenince terör faaliyetleri için yepyeni bir sayfa açıldığı görülmektedir.⁴³ Böylece terörizm küreselleşmenin de etkisiyle hızlı, esnek, bağımsız ve ulus ötesi operasyonlar yapabilecek bir yapıya dönüşmüştür.

Hedeflenen siyasal amaçlara ulaşmada terör ve terörizm araç olarak kullanılmakta, mali çıkarların büyüklüğü ise, çıkar amaçlı suçların giderek artmasına neden olmaktadır. Uyuşturucu, silah, organ, kültür ve tabiat varlığı ve insan kaçakçılığı, kara para aklama, sahtecilik gibi organize suçlar ulusal düzeyi aşarak, uluslararası bir niteliğe bürünmektedir.⁴⁴ Terör amaçlı suç örgütlerinin finansman kaynağı, çıkar amaçlı suç örgütleri vasıtasıyla sağlanmaktadır.

Terörizme Getirilen Yaklaşımlar ve Terör Türleri

Terörizm konulu çalışmalarda, iki farklı yaklaşım türü benimsenmektedir. Bunlardan birincisi olan gerçekçi yaklaşımda, terörizmi oluşturan faktörler belirlenerek buradan hareketle terör olayının koşulları araştırılır ve çözüm önerileri ortaya konulur. Gerçekçi yaklaşım taraftarları, terör kavramlarının yanlı ve ideolojik olarak kullanıldığını belirterek, bu durumun Batı'nın amaçlarına hizmet eden propaganda araçları olduğunu iddia etmektedirler. Uluslararası sistemde etkin olan devletlerin, politik amaçlarına ulaşmakta bir araç işlevi üstlenen terörizm, büyük devletler tarafından hem maddi anlamda destek görmekte, hem de büyük devletlerin politikalarının meşru bir zemine oturmasına yardımcı olmaktadır. İkinci yaklaşım olan propagandacı yaklaşımda, olaya terörün belirli bir düşmanın işi olduğu savıyla başlanır. Bu yaklaşımda terörizm, belirli bir güç sisteminin çıkarları doğrultusunda kullanılır. Bu yaklaşıma göre, terörün kaynağı, Üçüncü Dünya ülkeleri, Ortadoğu ülkeleri ve SSCB'dir. Batılı devletler, terörizmle mücadele etmek zorunda kalan, kendile-

---

20'inci yüzyılın sonu itibariyle yeniden canlanmaya başlayan, Japon, Çin, Hint ve İslam medeniyetlerini, tehdit olarak algılamaya başlamıştır (Bkz. Davutoğlu, Ahmet, Küresel Bunalım, Küre Yay., İstanbul 2002, s. 198-250). Medeniyetler çatışması tezine karşılık, Şubat 2002'de Avrupa Birliği ve İslam Konferansı Örgütü ülkeleri İstanbul'da daha çok diplomatik ve siyasal içerikli "Medeniyetler Buluşması" adlı bir toplantı yapmışlardır. Bu düşünce daha sonra 2005 yılında "Medeniyetler İttifakı Projesi" ile devam ettirilmiştir. Bu projenin amacı, 11 Eylül sonrası ortaya çıkan İslam karşıtlığını yumuşatıp, dinler arası diyalogu güçlendirme şeklinde ortaya konulmuştur. BMÖ tarafından yürütülen bu projenin öncülüğünü ise Türkiye ve İspanya yapmaktadır. Medeniyetler İttifakı Projesi çerçevesinde keskinleştirilen "Batı" ve "Müslümanlar" ayrımı, konuya dair tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Bu ayrım Huntington'un tezini pekiştirmekle birlikte, medeniyetler ayrışmasını da kabul etmektedir. İttifak içinde Türkiye'nin "Müslüman Türkiye" başlığı ile yer alması, son 200 yıldır modernleşmeye çalışan ve AB'ye üye olmak için büyük bir çaba gösteren Türkiye'nin durumuyla ilgili de özellikle kimlik konusunda tartışma ve görüş ayrılıklarına neden olmuştur (Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Özer, Ahmet, 11 Eylül, Bölünen Dünya, Huntington ve Çatışma, İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt:4, Sayı:2, 2007, s. 9 ve Özüerman, Tülay, Dış Politika Trajedisi, Cumhuriyet 17 Temmuz 2006, s. 8). Medeniyetler İttifakı çerçevesinde yürütülen diyalogun Batı ve Müslüman kavramları üzerinde yoğunlaşması, Müslüman kavramını dinin içine hapsederken, Batı kavramı, monolitik bir birlik olarak sadece Hıristiyan niteliği değil, ulus-devlet, özgürlük, eşitlik gibi insani ve demokratik değerleri ortaya çıkaran, gelişmiş ve refah düzeyi yüksek, bilim ve teknoloji alanında devrimler yaparak insanlığın gelişimine yön veren bir Batı dünyasını anlatmaktadır.

⁴² İçinde patlayıcı madde bulunan, şüphe uyandırmadan kimi zaman kurbanı çekecek bir cisme yerleştirilen, kimi zaman belli bir hareketin yapılması ile faaliyete geçen düzenek.

⁴³ Örgün, a.g.e., s. 38.

⁴⁴ Kılıçkap, Tolga Barış, Vikinglerden Teröre ve Teröristlere İsveç, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2005, s. 46.

rine yönelik saldırılara meşru olarak karşılık veren taraf olarak benimsenmektedir. Bu yaklaşım genel olarak hükümetler ve totaliter rejimler tarafından kullanılır. Batı medyası ve bilim çevrelerinin aynı yaklaşımı benimsediği görülmektedir⁴⁵. Walter Laqueur, Claire Sterling ve Paul Wilkinson bu yaklaşımın önde gelen temsilcileridir⁴⁶.

Propagandacı yaklaşıma göre terörizm, içinde bulunulan çağın vebası olarak tanımlanmaktadır. ABD ve Batı için; İran, Libya, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ), Küba, Kuzey Kore gibi haydut devletler ve örgütler, terörizmin uygulayıcıları ve destekleyicileri olarak görülmektedir. Terörist eylemler ABD ve Batılı müttefikleri tarafından yapıldığında, durum insan hakları ve demokrasi adına yürütülen bir savunma hareketi haline dönüşmektedir. Bu algının altında propagandacı yaklaşım yatmaktadır. Günümüzde “haklı savaş” teorilerinin yeniden üretilmesi, dünyanın süper gücü konumuna ulaşan ABD’nin, sisteme yönelik eğilim ve uygulamalarını meşru kılan terörizm doktrin ve teorileri, propagandacı yaklaşımdan beslenmektedir. Walter Laqueur’ya göre, “uluslararası terörizme karşı” mücadelenin açık yolu, “teröristlere kendi dilleriyle cevap vermektir ve bu haklı bir tepkidir”⁴⁷. İsrail eski Başbakanı İzak Şamir, 1943 tarihli Lehi gazetesindeki bir makalede “[...] Ulusal mücadelemiz söz konusu olduğunda her türlü ahlaki kaygıları bir kenara itmeliyiz. Her şeyden önce bizim için terör, bugünün koşullarına en uygun olan politik savaşın bir parçasıdır [...] ve amacı çok önemlidir.”⁴⁸ ifadesiyle ulusal çıkarın gerektiğinde, devlet terörünü meşru kıldığını ima etmekteydi.

Beril Dedeoğlu’na göre Soğuk Savaş döneminde terör bazı temel özellikler dikkate alınarak sınıflandırılmıştır.⁴⁹ Buna göre, İkinci Dünya Savaşı’nın hemen ertesinde komünizmle özdeşleştirilen eylemler “kızıl terör”, 1970’li yılların sonlarından itibaren “bölgesel ayrılıkçı terör”, 1990’larda “etnik terör” ve 11 Eylül saldırıları ile birlikte genellikle Batı tarafından kullanılan “İslamcı terör”/“yeşil terör” veya “din temelli terör” gibi etiketler kullanılmıştır.

1961 yılında John F. Kenedy’nin ABD Başkanı olmasının hemen ardından, “Kontrgerilla” doktrini olarak adlandırılan bir konsept oluşturulmuştur. Bu doktrin ile Üçüncü Dünya ülkelerinde sömürgecilğe karşı yürütülen gerilla savaşlarının yok edilmesi amaçlanmıştır. Kontrgerilla, CIA ile işbirliğine girerek ilk kez Vietnam Savaşı’nda uygulamaya konulmuştur. Bu konseptle terör, devlet destekli olarak yasal bir zemin kazanmıştır. Kontrgerilla doktrini zamanla siyasi savaşın bir çeşidi haline gelerek, Reagan döneminde “Arka Bahçe” olarak nitelendirilen Latin Amerika’da uygulamaya konulmuştur. Bu bağlamda Nikaragua’da yaşanan gelişmeler örnek olarak gösterilebilir. ABD Nikaragua’nın jet uçak-savar peşinde olduğu iddiaları çerçevesinde, Kontrgerilla vasıtasıyla hem Nikaragua gerillalarının hareketlerini takip etme, hem de yumuşak hedefleri (savunmasız sivil bölgeler) belirleme imkanı bulmuştur⁵⁰. Nikaragua’da yaşanan gelişmelerin benzeri, 2003 yılında Irak’da nükleer silah olduğu yolundaki iddialar ile yeniden gündeme gelmiştir. Bu iddialar doğrultusunda gerçekleştirilen Irak işgali, hem uluslararası hukuka aykırı olması, hem de AB ülkeleri arasında (Almanya- Fransa) meydana getirdiği görüş ayrılıkları noktasında, meşruluğu sorgulanan bir müdahale olmuştur. Bu bağlamda gerçekleştirilen terör, devlet terörü veya devlet destekli terör (kontrgerilla) olarak adlandırılmaktadır.

⁴⁵ Chomsky, Terör Ne? Terörist Kim?, a.g.e., s. 11-12.

⁴⁶ Kılıçkap, a.g.e., s. 51.

⁴⁷ Chomsky, Terör Ne? Terörist Kim?, a.g.e., s. 45.

⁴⁸ Dilan, Hasan B., Yirmibirinci Yüzyılın Vebası: Terör, Adım, Sayı: 2, 2001, s. 49.

⁴⁹ Dedeoğlu, Beril, Terörizm ve Terörizmle Mücadelenin Paradoksal Olguları, Avrasya Dosyası, Cilt: 12, Sayı: 3, 2006.

⁵⁰ Chomsky, Terör Ne? Terörist Kim?, a.g.e., s. 19.

Ulusal çapta yaşanan terör, devletin sınırları içinde, ya saldırgan ya da savunmacı bir karakter arz eder. Statükonun korunmasını istemeyen ve mevcut ulusal sınırların değiştirilmesinden yana olan bu türden örgütlere, Kuzey İrlanda'da IRA, İspanya'da ETA ve Türkiye'de PKK örnek olarak verilebilir. Devrimci terör, toplum ve yönetimde hem politik, hem de felsefi temelde değişimi amaçlayan terör türüdür. Tek bir devletle sınırlandırılmak istemezler. Bu değişim istekleri sadece bölgesel ya da kıta çapında değil, dünya genelini kapsayan bir devrimden yanadır. Bu türden terör hareketinin genel olarak, siyasal alanın sol kesiminde kabul gördüğü söylenebilir. Bu gruba örnek olarak, İtalyan Kızıl Tuğayları⁵¹ gösterilebilir. Gerici terörizm, devrimci terörizme karşı işlemektedir. Gerici terörizm Hem devlet, hem de toplumdaki değişikliği hoş görmez ve önlemeye çalışır. Bu tür terörizme örnek olarak, 1995 yılında Oklahoma City'deki Alfred P. Murrah Federal binasının bombalanması gösterilebilir. Fail bu eylemi, özgürlük ağacının zaman zaman zalim ve vatanseverlerin kanlarıyla sulanması gerektiği inancıyla gerçekleştirdiğini belirtmiştir⁵².

Dinci terör, toplum ve ulusları arındırmak ve temizlemek için, din temelli olarak şiddeti benimser. Özellikle dini terör ve daha geniş anlamda günümüzde tercih edilen kullandığıyla İslami terör söylemi, 11 Eylül saldırılarının ardından yaygınlık kazanmıştır. Bu terör türüne örnek olarak en yaygın biçimiyle El-Kaide örgütü verilmektedir. Dini terör bağlamında, konuyu açıklamada iki yaklaşım önemlidir. İlk olarak, terörü dinin kendisi ile ilişkilendirmek gerekir. Bu bağlamda din, terörü ya emreder, ya olumlar ya da sessiz kalmayı tercih eder. Bunlardan herhangi birisi, gerçekte dinin terörü olumladığı sonucuna götürür. İkinci tutum ise, teröristlerle ilgilidir. Yani teröristlerin eylemlerini dinle meşrulaştırma yoluna gitmeleridir. Buradaki nüans ise, insanların terörü meşrulaştırmasının, dinin terörü meşrulaştırdığı anlamına gelmediğidir. Meşruiyetini dine dayandıran terörizm olabilir. İnsanlar intihar saldırıları ile cennete gideceklerine inanabilirler. Ancak dinlerin işlevleri farklıdır ve "dini terör" kavramının kullanılması yanlıştır.

Günümüzde dinci terör olarak İslam'ın, terörizm öğelerini içerdiği yaklaşımı Batılı çevrelerce kabul görmektedir. Bu konu, İslam'daki şehitlik mertebesi ve cihad gibi unsurlarla açıklanmaktadır⁵³. Bazı yazarlarca, El-Kaide örgütünün yaptığı saldırı, dini terör olarak değil "ulus ötesi" devrimci bir hareket olarak görülmelidir⁵⁴. Rapoport'un üç dini inarıta incelediği terör hareketleri göstermiştir ki, tarihsel süreç içinde, kendilerini ve haklı davalarını dine dayandıran örgütler ortaya çıkmıştır. Hinduizm'de Eşkilyalar (Thugs), Yahudilikte Sicari hareketi (Zealots) ve İran'da Haşhaşinler (Assassins) buna örnek olarak gösterilebilir⁵⁵. Yine, Fransa'da yüz bin protestanın ölümüyle sonuçlanan Saint- Bartelem (Sen Bartelemo) kıyımı ve günümüzde Japonya'da faaliyet gösteren Aum Shinrikyo (Yüce Gerçek) terör örgütü, dini terör kapsamında incelenmektedir. Türel Yılmaz günümüzde yaklaşık olarak 50 civarında aktif terörist grubun varlığını bildirmektedir. Bunların yarıya

⁵¹ 1970 yılında Alberto Franceschini, Margherita Cagol ve Renato Curcio tarafından kurulan ve bunu takip eden yıllarda etkinliğini gösteren militan grup, Marksist ideolojiyi benimsemiş ve İtalya'yı Batı Bloku'ndan ayırmayı amaçlamıştır. En büyük eylemleri, 1978 yılında İtalya Başbakanı Aldo Moro'yu kaçırap öldürmeleridir (Grob-Fitzgibbon, Benjamin, What is Terrorism? Redefining A Phenomenon in Time of War, Peace&Change, Vol: 30, No: 2, 2005, s. 239.)

⁵²Bu terör eylemini gerçekleştiren Timothy McVeigh'in Körfez Savaşı'nda bir asker olarak görev aldığı, Irak'taki suçsuz insanların ölmesinden üzüntü duyduğu ve 1993 yılında Texas'da bir çiftliğe düzenlenen operasyonla "Davidion" tarikatı üyesi 81 kişinin hayatını kaybetmesi ile ABD hükümetine karşı kininin arttığı yönünde haberlere yer verilmiştir. <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/87813.asp>, (10.06.2001).

⁵³ Esposito, John L., Kutsal Olmayan Savaş, (çev.) Yılmaz, Nuray ve Yılmaz, Ertan, Oğlak Yayınları, İstanbul 2003, s. 45.

⁵⁴ Goodwin, Jeff. A., Theory Of Revolutionary Terrorism, 2005, <http://www.jeffgoodwin.net/>, (22.10.2007).

⁵⁵ Rapoport, Fear and Trembling: Terrorism in Three Religious Traditions, a.g.e., s. 658-677.

yakını din temelli gruplardır. El-Kaide, Hamas ve Hizbullah bunlardan öne çıkan gruplardır⁵⁶. Dinci terörü, gerici terör içinde ele alan görüşler de mevcuttur.

Etnik terör, kültürel öğelerin önemli rol aldığı bir terör türü olup, etnik teröristler kendilerini kültürel kimliklerinin bekçileri olarak görürler⁵⁷. Ayrılıkçı bir nitelik kazanan etnik terör, bölücü teröre de dönüşebilir.

Küresel terör kavramı, 11 Eylül saldırılarından sonra yaygınlaşmış bir söylemdir. Özellikle terör hareketi, hedef olarak ABD ve Avrupa ülkelerini hedef aldığı için küresel niteliğe büründüğü görüşü yaygınlık kazanmıştır. Çünkü 11 Eylül saldırıları öncesinde, Türkiye’de olduğu gibi pek çok ülkede, hem yerel, hem de küresel düzeyde terör eylemleri görülmüştür. Buradaki amaç, küresel teröre uğrayan büyük güçlerin, teröre karşı önleyici tedbir alma hakkına sahip olmaları, küresel çaptaki düzenlemelerle sorunları savaş yoluyla çözmeleridir. Terörün küresel bir niteliğe bürünmesinde, kitle iletişim teknolojisindeki gelişmelerin etkisi yadsınmaz. Özellikle televizyonun 1960’lı yıllardan itibaren evlere girmesiyle uluslararası terörist faaliyetler de ivme kazanmaya başlamıştır.

11 Eylül Saldırıları ve Yeni Terörizm

New York City ve Washington üzerine düzenlenen 11 Eylül saldırılarının hedefi, Amerikan ekonomik ve askeri gücünü temsil eden Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon olmuştur. Terörizm, daha önce uluslararası sistemin yönelimlerinin bir ürünüken, 11 Eylül saldırıları ile sistemi biçimlendiren bir niteliğe kavuşmuştur. Bu saldırılar ile terörizmin, sadece bir devletin askeri gücünün neden olabileceği zarar seviyesine ulaştığı görülmüştür. 21’inci yüzyıl itibariyle, intihar saldırılarının artması ve yayılması, ayrıca kitle imha silahlarının kullanımının planlanması yeni terörizmin özellikleri arasındadır. Terörist saldırıların etkisi ve niteliğinde meydana gelen gelişmeler, kitlesel korkuyu ve yıkıcılık kapasitesini arttırmıştır. Yeni teknoloji ile beraber kullanılan silahların niteliği, saldırılarda öldürücülük etkisinin artması, yasa dışı suç örgütleriyle bağlantıları ve bazı durumlarda bu örgütler gibi çalışması, yeni terörizmin uluslararası politika alanında çalışılan ve çözülmesi gereken sorun olarak ilk sıraya oturmasına neden olmuştur.

Terörizmin yeni niteliğine vurgu yapan alternatif bir adlandırması ise “post modern terörizm”dir. Walter Laqueur 1996 yılında Foreign Affairs Dergisi’nde yayınlanan makalesinde terörizmin yeni tipi, devlet destekli özelliği, kitle imha silahlarının kullanılma eğiliminin artması ve dini ideolojilerin önemi üzerinde durmuştur. Zarar verici gücünün büyüklüğü, taktiklerinin sınırsız oluşu gibi özelliklerinin toplumlar tarafından da fark edildiğine dikkat çekerek, terörizmin yeni türü karşısında insanlığın savunmasız kaldığını belirtmiştir⁵⁸. Terörizm ve uluslararası sistem arasındaki ilişkiyle beraber, bu iki olgunun birbirine olan etkilerinin incelenmesi açısından, David C. Rapoport’un Modern Terörizmin Dört Dalga Teorisi ve Joseph Nye’in Üç Düzey Model Teorisi konuya önemli katkılar sağlayacaktır.

Modern Terörizmin Dört Dalga Teorisi

Yeni terörizmin bir başka adlandırmasını David C. Rapoport, dördüncü dalga terörizmi olarak ifade etmiştir. Yeni terörizmin uluslararası sistemle beslenmekte olduğunu belirten Rapoport, modern terörizmi uluslararası sistemdeki büyük gerilim ve değişimlerin

⁵⁶Yılmaz, Türel, Orta Doğu’da Terör ve Uluslararası Etkileri, Orta Doğu; Belirsizlikler İçindeki Geleceği ve Güvenlik Sorunları, Beşinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2008, s. 165.

⁵⁷ Kılıçkap, a.g.e., s. 52.

⁵⁸ Laqueur, Walter, Postmodern Terrorism, Foreign Affairs, Vol: 75, No: 2, 1996, 24-36.

yansıması olarak 1880’li yıllardan itibaren başlatmaktadır. Bu gerilimlerin sonucu olarak terörizm, dalgalar biçiminde oluşur. Rapoport dalga kavramını “belirli bir zaman içinde oluşan faaliyet döngüsü” olarak tanımlar. Dalganın en önemli özelliği, onun uluslararası karakteridir. Pek çok ülkede benzer faaliyetler biçiminde oluşmakta olan hakim grupların karakterini ve karşılıklı ilişkilerini biçimlendirmektedir. Dalgaya ismini veren özellik başat olmakla birlikte, sadece bir özellik değildir. Örneğin milliyetçi gruplar tüm dalgalarda görülmektedir. Ancak her dalga onu farklı şekilde biçimlendirmiştir. İlk dalga olan Anarşist dalga, milliyetçi gruplara taktik ve eğitim vermiştir. İkinci dalga olan anti- sömürgeci dalga, milliyetçi amaçlara sahiptir ve sömürgeci güçlere karşı mücadele etmektedir. Üçüncü dalgada milliyetçiler, sol kanadın amaçlarını tamamen benimsemişlerdir. Dördüncü dalgada milliyetçilik, dini baskılara tepki göstermektedir⁵⁹.

Rapoport’a göre,⁶⁰ tarihte “Anarşist dalga” ile başlayan küresel veya gerçek anlamda uluslararası terörizm, 1920’lerde başlayan ve 40 yıl süren “anti- sömürgeci dalga” ile devam etmiştir. Daha sonra “yeni sol dalga” ile 20’inci yüzyıl kapanmıştır. Ancak günümüzde hala Nepal, İspanya, Büyük Britanya ve Kolombiya’da birkaç grubun aktif olduğu bilinmektedir. 1979 yılı itibariyle “dini dalga” devreye girmiş ve 2025 yılına kadar sürmesi beklenmektedir. Rapoport’un teorisinde ilk dalga olan modern devlet dışı aktör terörizmi, 19’uncu yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. Özellikle Çarlık Rusyası, Avrupa ve ABD’de devrimci, anarşist, anti monarşist akımlar yükselişe geçmiştir. Bu dönem Rusya’da, teröristlerin kendilerini “soylu, şehit, kahraman, çok kuvvetli” gibi ifadelerle tanımladıkları görülür. Kullandıkları yöntemler, daha çok yüksek makamda bulunan resmi görevlilerin öldürülmeleri biçiminde cereyan etmiştir. Tercih ettikleri silah, saldırı da öldüren dinamit olmuştur. Siyasal davranışları etkilemek gibi, politik hedefler de takip etmişlerdir. Çar II. Alexander’ın, Rus nüfusun üçte birini oluşturan köleliği kaldırması, köylülerin toprak satın almalarına izin vermesi, hukuk sistemini batılılaştırması, eğitim üzerindeki kontrolü kaldırması, sansürü hafifletmesi gibi yenilikleri uygulamaya koymasına karşın suikaste kurban gitmiştir.

Terörizmin ikinci dalgası, sömürge ve imparatorluklara karşı “kendi kaderini tayin hakkı” ilkesi etrafında şekillenen uluslararası sistem içerisinde oluşmuştur. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra imzalanan Versay Barış Anlaşması, bu dalga içindeki terörist faaliyetler için uygun zemin oluşturmuştur. Galip devletler, yenilgiye uğrattıkları imparatorlukları kendilerine bağlı devletlerin ayrılması ve bu ilke çerçevesinde kendi ulus devletlerini kurmaları amacıyla desteklemişlerdir. Özellikle Hindistan, Pakistan, Burma, Tunus, Fas, Filipinler, Gana, Nijerya gibi ülkelerde yürütülen anti sömürgeci hareketler ve ayaklanmalar, terörizmi yeni bir strateji biçiminde kullanmışlardır. Örneğin anti sömürgeci mücadele, terörizme yeni bir boyut katmıştır. Yahudi İrgun⁶¹ Grubunu’nun lideri Menachem Begin kendilerini “özgürlük savaşçısı” olarak tanımlamıştır. İkinci dalga, ilk dalgaya göre daha meşru görülerek, kullanılan yeni dil çekici olmaya başlamıştır. Bu durum, uluslararası sistemin terörizmi nasıl şekillendirdiğini göstermiştir.

⁵⁹Rapoport, David C., Generations and Waves: The Keys to Understanding Rebel Terror Movements, Seminar on Global Affairs, Columbia University Press, New York 2003, s. 2.

⁶⁰ Aynı yerde.

⁶¹İsrail Ulusal Askeri Örgütü manasına gelen İRGUN, 1931 yılında Filistin’de kurulmuş gizli bir Yahudi örgütüdür. 1931 ila 1948 yılları arasında hem Filistinlilere, hem de İngilizlere karşı faaliyette bulunan örgütün en büyük eylemleri 1946 yılında King David Oteli ve Arap köyü Deyri Yasin’e karşı düzenlenen saldırılar olmuştur. Örgüt, 1948 yılında İsrail devletinin kurulması ile dağıtılmış ve örgüt üyeleri İsrail ordusuna katılmıştır. Örgütün günümüzdeki siyasal bağlantısı Likud Partisi’dir (<http://www.tumgazeteler.com/?a=4313424>, 11.09.2009).

Üçüncü dalga 1960 ila 1970 yılları arasında uluslararası sistemde görülmüştür ki bu dönemde “yeni sol” ile kapitalist ve komünist ideolojiler yarışmıştır. Rapoport, bu dalgayı harekete geçiren politik olayın Vietnam Savaşı olduğunu belirtmektedir. Batı dünyasının genç nüfusu Üçüncü Dünya ülkelerinin kötü vaziyetlerine büyük bir sempati ve ilgi duymuştur. Örneğin; West German Red Army Fraction (Batı Almanya Kızıl Ordu Fraksiyonu), Italian Red Brigades (İtalyan Kızıl Tugayları), Japanese Red Army (Japon Kızıl Ordusu) gibi Batılı gruplar kendilerini Üçüncü dünyanın öncüleri olarak görmüşlerdir.

Rapoport’a göre dördüncü dalga, 1979 yılından başlayarak 2025 yılına kadar sürecektir. Bunu “dini dalga” olarak adlandıran Rapoport, tüm dinlerde bu dalganın örneklerini görmeyi mümkün olduğunu belirterek bu dalganın merkezine İslamiyeti oturtmaktadır. Bu dalgayı başlatan ve şekillendiren uluslararası sistemde iki olay vardır. Bunlardan birincisi, 1979’da meydana gelen İran Devrimi, ikincisi ise, gene aynı yıl gerçekleşen Afganistan’ın SSCB tarafından işgalidir. Bu dalga içinde yöntemsel açıdan yenilik intihar saldırıları terörizminin sıklıkla kullanılmasıdır⁶². 11 Eylül 2001 saldırılarından sadece bir yıl önce Jemeah El-İslamiyah terörist grubunun Endonezya’da Hıristiyan kiliselerini ve Cakarta döviz bürosu gibi küreselleşmeyle özdeşleşen hedefleri vurduğu görülmektedir. İki yıl önce bu grup Bali’de Kuta tatil beldesini bombalamıştır. Bu saldırıda çoğunluğu Avustralyalı turistler olmak üzere 200’ün üzerinde insan ölmüştür⁶³. İslami olmayan dini terör grubu Budist Aum Shinrikyo (Yüce Gerçek) ise, 1995 yılında Tokyo metrosuna kimyasal silah kullanarak saldırıda bulunmuştur. Bu saldırı terörizmde ilk defa kitle imha silahı kullanımına örnek olarak gösterilebilir.

Dördüncü dalga terörizmini tetikleyen üç unsur vardır: Bunlar; küreselleşme, dini ideoloji, şiddet ve kitle imha silahlarının artmasıdır⁶⁴. Rapoport’un dalga teorisi uluslararası sistemin terörizm üzerine etkisinin incelenmesi bakımından elverişli, ancak kapsayıcı bir teori olmaktan uzaktır. Rapoport’un örnek olarak verdiği gruplar arasında; dinci, milliyetçi ve anti kapitalist grupları seçmesi düşündürücüdür. Dini dalgayı tanımlamakta dikkatli davranmasına rağmen, verdiği örneklerin çoğu İslam ile ilişkilidir. Bu dalganın bitiş tarihi olarak neden 2025 yılının seçildiği ise tam olarak açıklanamamıştır.

Üç Düzey Model Teorisi

Bu teori, Joseph S. Nye⁶⁵ tarafından geliştirilmiş ve uluslararası sistemde El-Kaide gibi devlet dışı aktörlerin oynadığı rolün arttığını ortaya koymaktadır. Teori, uluslararası sistem içinde özellikle küresel bilgi çağı bağlamında, gücün nasıl tanımlandığı ve dağıldığını göstermeye çalışmaktadır. Nye, bilgi devriminin önemine değinirken, Francis Bacon’un “bilginin güç olduğu” ifadesine ve yönetimlerin bilgiyi kontrol etme isteklerine dikkat çekmektedir. Soğuk Savaş sonrası uluslararası ilişkiler ve uluslararası sistemin üç boyutlu yaklaşımla açıklanabileceğini belirtmektedir.

Birinci düzeyde, klasik devletlerarası ilişkiler vardır. Bu düzey tek kutuplu sistemde askeri güç üzerine yapılandırılmıştır. ABD bu sistemin tepe noktasındadır. Çünkü sadece ABD, hem kıtalararası nükleer silahlara, hem de deniz ve kara gücüyle küresel yayılma yeteneğine sahip büyük bir devlettir⁶⁶. İkinci düzeyde temel etken, ekonomik güçtür. Bu

⁶² Aynı yerde, s. 5.

⁶³ Smith, Paul J., Fourth Wave Terrorism and the International System, (UMI No. 3171072), ProQuest Inf. And Learning Company, 2005, s. 5.

⁶⁴ Aynı yerde, s. 8.

⁶⁵ Nye, Joseph S., The Paradox of American Power: Why the World’ Only Superpower Can’t Go It Alone, Oxford University Press, New York 2002.

⁶⁶ Nye, Joseph S., The Information Revolution and the Paradox of American Power, American Society of International Law: Proceedings of the Annual Meeting, 2003, s. 72.

düzye, çok kutuplu sistem içerisinde yapılandırılmıştır. Ekonomik güç olarak, ABD ilk sırada yer alırken, Avrupa Birliği ülkeleri ve Japonya dünya üretiminin 2'inci ve 3'üncü büyük gücünü oluşturur. Ekonomik düzeyde ABD hegemon değil, Avrupa ile eşit pazarlık gücüne sahiptir⁶⁷. Üçüncü düzey, devletlerin kontrolü dışında olan uluslar üstü ilişkiler alanıdır. Bu alandaki aktörler çeşitlidir. Örneğin, bazı bankaların transferleri ulusal bütçelerden daha büyüktür. Teröristler silahları transfer etme yeteneğine sahip olmaktadır. Hackerler, internet veya bilgisayar programlarına girip her şeyi altüst edebilmektedir. Bu düzeyde, güç yayılmış durumdadır. Üçüncü düzeyin önemi ve etkisi, küreselleşmeyle ilgilidir. Özellikle bilgi ve teknoloji devrimleri bağlamında, bu ortam içinde devlet dışı ideolojiler filizlenebilir ve gelişebilir. Bu ortam devletlerin tamamen kontrolü dışındadır⁶⁸.

Nye, iletişim maliyetlerinin gittikçe düştüğünü belirtirken, uluslar üstülük durumunun yükselişe geçerek teknolojinin demokratikleştirilmesinin, silahların kitle imha gücünün birey ve grupların eline geçişini kolaylaştırdığını dile getirerek, bu durumun devletler için yeni bir tehdit oluşturduğunu, ancak devlet dışı aktörler için yeni bir güç dayanağı olduğunu öne sürmektedir⁶⁹. Bu düzeyde El-Kaide gibi pek çok terörist grup ortaya çıkabilir. Kısaca söylenecek olursa, Nye'nin üç düzey teorisi, terörizmin çerçevesini belirlemede ve karşılaştırma olanağı sağlamaktadır. Örneğin küreselleşme, dini ideolojilerin yükselişi, kitle imha silahların çoğalması gibi Rapoport'un da saydığı etkenler, bu çerçevenin göze çarpan unsurları olmaya başlamıştır. Küreselleşme uluslararası sistemi etkilemekle birlikte, bu etki düzeyler arasında farklılık gösterebilmektedir. Kısaca, etkisinin 1'inci düzeye oranla, 3'üncü düzeyde daha yüksek olduğu söylenebilir. Benzer şekilde, dini ideolojiler devletlere oranla, devlet dışı aktörler üzerinde daha etkilidir. Nye'in dikkat çektiği başka bir konu düzeyler arasındaki dikey bağlantılardır⁷⁰. Bu konuya, terörist örgütlerin silahlarını devletler veya devletlerin kurumları aracılığıyla elde etme etmeleri örneği verilebilir.

Terörizm ile Uluslararası Sistem Arasındaki İlişki

11 Eylül olaylarının hemen akabinde, pek çok siyaset bilimci, araştırmacı, köşe yazarı tarafından bu olayların uluslararası sistemi kökten değiştirdiği ve terörizmin devletler için stratejik bir tehdit haline geldiği belirtilmiştir. Bu olaylar, Amerikalı yetkililer açısından "istihbarat başarısızlığı" olarak nitelendirilirken, ABD Hükümeti dış politikasını, terörizme karşı küresel bir savaşa dayandırmıştır.

Terörizm, şiddete dayanan bir olgudur. 11 Eylül gibi büyük çaplı saldırıların, kayıp oranı da büyük olmaktadır. Bazı görüşler, özellikle "insan kaybı" ölçütünde terörizmin uluslararası sisteme etkisi konusunda şüphelidirler. Örneğin bu bakış açısıyla, 1980 ve 90'lı yıllar itibariyle terörizme kurban gitmiş Amerikalı sayısı 871 olarak belirtilmiştir. Ancak, sigara, trafik kazaları gibi etkenler, Amerikalıların hayatını terörizmden daha çok tehdit etmektedir. Otomobil kazalarından yılda ortalama 43.000 kişi, medikal hatalardan ortalama 98.000 Amerikalı hayatını kaybetmektedir⁷¹.

Günümüzde uluslararası sistemin almış olduğu biçime göz atıldığında, bazıları tarafından ABD önderliğinde tek kutuplu bir sistem olduğu yolunda yapılan değerlendirmelere karşın, diğer bir gruba göre 1990'lı yıllardan itibaren özellikle Sovyet sisteminin çözülmesiyle birlikte, yeni bir düzenin ortaya çıkması olarak anlaşılmaktadır. Ancak bu düzenin

⁶⁷ Aynı yerde.

⁶⁸ Nye, a.g.e.s. 70-75.

⁶⁹ Aynı yerde, s. 75.

⁷⁰ Smith, a.g.e., s. 22.

⁷¹ Smith, a.g.e., s. 95.

doğası tam olarak anlaşılammıştır. Bunun nedeni, Yeni Dünya Düzeni olarak adlandırılan bu sistemin, özünü yansıtmaması, bir başka deyişle sisteme, düzensizliğin hakim olmasından kaynaklanmaktadır. ABD'nin özellikle askeri ve ekonomik güç bakımlarından önde olduğu kabul edilmekle birlikte, bir uluslar üstü örgüt olarak AB, Japonya, Hindistan, Çin, Brezilya gibi yeni potansiyel güçlerin ortaya çıkması mevcut uluslararası sistem hakkında daha çok "çok kutupluluğun" ipuçlarını vermektedir.

Sovyet sisteminin çözümlenmesi ve ideolojik rekabete dayanan Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle, yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemin temel karakteristiğini "Medeniyetler Çatışması" tezi ile ortaya koyan Huntington'a göre, Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni dünyada, uluslararasıdaki mücadele ideolojik ve ekonomik⁷² bir temelde değil, kültürel, etnik ve dini bir ekseninde meydana gelecektir. Çatışma, Batı medeniyeti ve Batılı olmayanlar arasında yaşanacaktır. Ortadoğu kaynaklı terör örgütleri ve 11 Eylül saldırıları, Huntington'un tezinin meşru bir zemine oturmasına yardımcı olmuştur. Ancak sisteme yüklenen, aidiyetlerin etnisite ve din üzerinden arandığı, kimlik olgusunun ön plana çıkarıldığı bu dönemde, terör olgusunun önüne "dini" sıfatının eklenmesi, uluslararası sistem ve terörizm olgularının birbirine içkin olduklarını ispatlar niteliktedir.

Dünya çapındaki büyük savaş ve gerilimler, uluslararası sistemin şekillenmesi ve yeni bir düzenin oluşumunda büyük bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, terörizmin etkisi, savaş ve soykırım olguları ile kıyaslanamaz. 11 Eylül olaylarını, kendinden önceki terörist saldırılardan ayıran temel özellik, hedefi ve saldırının etkisinin geniş çaplı oluşudur. Ayrıca, sistem içinde başat aktör olarak ABD'nin dış politikasının eksenini terörizmle mücadeleye dayandırması, böylelikle sisteme şekil verme çabaları, doğal olarak 11 Eylül saldırılarının önemini arttırmaktadır. 11 Eylül saldırıları, "uluslararası sistemin temel aktörü, devlettir" görüşünü savunan realist yaklaşımın yeniden ele alınmasını beraberinde getirmiştir. Devlet dışı aktörlerin, oluşan yeni sistem içindeki rollerinin arttığı, tehditlerin sadece devletlerden değil, kendileri gibi devlet dışı aktör olan suç örgütleri ile işbirliğine girişen veya bir suç örgütüne dönüşebilen aktörlerden de gelebileceği görüşü yaygınlık kazanmıştır. Ancak, uluslararası arenada önemi artan devlet dışı bu terörist grupların, devlet desteği olmadan etki kapasitelerinin genişliği ve başarı dereceleri tartışmalıdır. Henry Kissinger'a göre⁷³, küresel terörizm ancak devletler tarafından beslenerek gelişebilir. Devletler, terörist grupları açık bir biçimde desteklemezler. Kendi sınırları içinde onların barınmasına, faaliyetlerine izin vererek, onlara maddi anlamda yardım ederler. Kuşatıcı siyasal örgüt olması açısından devletlerin yardımı olmaksızın, terörist grupların silah elde etmeleri, bunların taşınması, saklanması, sınırlardan geçirilmesi, ticareti gibi eylemlerin gerçekleştirilmesi mümkün görünmemektedir.

Sonuç

Terörizm konusunda, hangi tarafta bulunduğu, yani durulan yer önem kazanmaktadır. ABD ve Avrupa devletleri için terörizm, karşı taraftan gelen bir saldırıyken, diğer taraf için terörist, ABD ve Avrupalılardır. Nitekim Usame Bin Ladin'in internet görüntüleri, video kayıtları ve gazetelere verdiği demeçlerde, "hedeflerinin çocuklar veya kadınlar olmadığı, gerçek hedeflerinin Amerika'nın simgeleri ve ekonomik gücü olduğu" vurgulanmıştır.

⁷² "Tarihin Sonu mu?" teziyle, ideolojilerin bittiğini ve dolayısıyla kazanan tarafın liberalizm olduğunu öne süren Fukuyama'nın (1992) görüşleri, Berlin Duvarı'nın yıkıldığı olumlu bir ortamda yazılmıştır. Huntington'un tezi Fukuyama'ya bir cevap gibi görünse de, her iki tezin Amerikan dış politikası ve amaçlarına uygun bir zemin hazırlaması bakımından paralellik gösterdiği göze çarpmaktadır.

⁷³ Kissinger, Henry A., US Policy Towards Iraq, Federal News Service, 26.10.2002.

11 Eylül saldırılarının ardından “teröre karşı savaş” doktrini, önce Afganistan’ın, daha sonra Irak’ın işgal edilmesiyle başlamış ve bu süreç hala devam etmektedir. Buradaki halklara demokrasi ve insan hakları götürmeyi vaat eden ABD’nin bölgedeki varlığı, bu coğrafyada karmaşa ve kan dökülmesinin temel nedenlerden biri olmuştur. Ayrıca Mayıs 2004’te Amerikan askerlerinin Iraklılara uyguladığı işkence görüntülerinin ortaya çıkması, Irak’a demokrasi ve barışı götürme iddialarının veya istenilen hedefe ulaşmanın kolay olmadığını gözler önüne sermiştir. ABD yönetimi tarafından net bir terörizm tanımının yapılması ve terör tanımının muğlak kalması, gerçekte “teröre karşı savaş” doktrinini etkilemektedir. Böylelikle ABD, tek taraflı politikalarını uygulama imkanını kolaylaştırmakta ve sistemi dilediği biçimde yönlendirebilmektedir. Son 60 yıllık dış politikasını sürekli bir tehdidin varlığı üzerine kuran ABD, bu tehditleri gündemde tutarak giriştiği tüm politikalarına meşruiyet kazandırmaktadır.

11 Eylül saldırıları, sisteme yeniden şekil verilmesinde kolaylık sağlamıştır. Bu saldırılar en çok kimin işine yaramıştır? Örgütler uluslararası sistemde etkin olma gücünü nereden almaktadır? El- Kaide gibi terör örgütlerinin arkasında kimler vardır? Devlet-dışı aktörlerin aktif olduğu uluslararası sistem içinde devletler bir anlamda daha kolay mı yol almaktadırlar? Bu sorular uluslararası sistem içinde devletin hala en etkin ve önemli aktör olduğunu gösterir niteliktedir. Dolayısıyla terör örgütlerinin arkalarındaki asıl gücü devletler oluşturmaktadır.

Saldırıları sonrası uluslararası sistemde, terör dalgası yükselişe geçmiştir. Bazılarınınca biyolojik terör olarak ifade edilen sars, kuş gribi ve domuz gribi gibi epidemik hastalıklar, her geçen yıl çeşitlenmekte ve çok sayıda insanın hayatını kaybetmesine neden olmaktadır. Ayrıca hemen her gün sokakta, pazarda, camide intihar saldırıları biçiminde gerçekleşen terör dalgası, Ortadoğu coğrafyasına hakim olmuştur. Çatışma kültürünün egemen olduğu bu bölge Müslüman ülkelerden oluşmaktadır. Başka bir deyişle, bölgede başat olan din, İslam dinidir. Ancak İslam dini, hoşgörü dinidir. Hoşgörü, diğerine tahammülü gerektirir. Bölgeye hakim olan ise, çatışmadır. Dolayısıyla bölge insanı farkında olarak veya olmadan, dini tam anlamıyla içselleştirememiş ve hayatına uyarlayamamıştır.

11 Eylül, uluslararası sistemde oldukça rağbet gören “new”, “neo”, “yeni” başlıklı açılımlara ve kavramların yeniden biçimlenmesine (ya da kavramların anlam değiştirilmelerine) zemin hazırlayan bir dönüm noktası olmuştur. Böylelikle, geçmiş yüzyılın değerlerini hafızalardan silerek, “yeni” başlığı altında, sistemi biçimlendiren kavramların oluşumuna ve bunları uygulayan politikalara meşruiyet kazandırmıştır. 11 Eylül öte yandan yeni sanal aktörler yaratmıştır. Usame Bin Ladin, televizyon ekranlarından ve internet aracılığıyla bant, video kaydı veya ses kayıtları biçimindeki söylemleri ile ortaya çıkmış, ancak kendisi fiziksel olarak ortalıkta görülememiştir⁷⁴. Bin Ladin’in 11 Eylül saldırıları ile ilgili ifadelerine rağmen, 11 Eylül saldırıları halen El- Kaide tarafından üstlenilmemiş ve Bin Ladin henüz yakalanamamıştır veya yaşadığı ile ilgili net bir bilgi mevcut değildir.

Günümüzde terörizmin niteliği değişerek devletlerin isteklerini kabul ettirmekte kullandıkları, dolaylı bir siyasi mücadele aracı haline gelmiştir. Terörizm, devletler tarafından kullanılan bir dış politika aracıdır. Bu politikanın temelini, tarafların çıkarları oluş-

⁷⁴Bu durum Jean Baudrillard’ın simülasyon yaklaşımını akla getirmektedir. Baudrillard’a göre gerçekliği ortadan kaldıran, sorguladığı sistemin kendisidir. Zira sistem, sahip olduğu gelişmeyle değerler sisteminin ikizi sayılabilecek bir bilgi ve yeniden canlandırma sistemi ile (yani kitle üretiminin çıkarlarına uygun biçimde işletilen kitle iletişimi ile) gerçekliğe son vermektedir. Her şey sistemin kurgusundan ibarettir (Baudrillard, Jean, İllüzyon, Yitirilen İllüzyon ve Estetik, (çev.) Adanır, Oğuz, Doğu- Batı Dergisi, Cilt 5, Sayı 19, 2002).

turur. Bu bağlamda, terörizmin inancı, ideolojisi kendi içinde meşru olsa da, hedefleri sivil insanlar olduğu için meşru değildir. Terör sorunu sadece askeri tedbirler ile önlenilecek bir sorun değildir. Sorun askeri, siyasi, ekonomik ve sosyal boyutları ile ele alınmalı ve çok yönlü olarak politikalar üretilmelidir. Bu durum terörün bertaraf edilmesi açısından önemlidir. Uluslararası sisteme hakim olan düzensizlik, terörizmin yol almasını kolaylaştırmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler:

- Arıboğan, Deniz Ülke, Kableden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1998.
- Ateş, Toktamış, Siyasal Tarih, Der Yay., İstanbul 1997.
- Aytuğ, Yılmaz, Terörün Anatomisi, Altın Kitaplar Yay., İstanbul 1995.
- Baudrillard, Jean, İllüzyon, Yitirilen İllüzyon ve Estetik, (çev.) Adanır, Oğuz, Doğu- Batı Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 19, 2002, ss.9-25.
- Chomsky, Noam, Terör Ne? Terörist Kim?, Ütopya Yayınları, Ankara 1999.
- , 11 Eylül, (çev.) Körpe, Dost, Om Yayınevi, İstanbul 2001.
- Crenshaw, Martha, How Terrorism Declines, Terrorism and Political Violence, Vol:3, No: 1, 1991, 69-87.
- Davutoğlu, Ahmet, Küresel Bunalım, Küre Yay., İstanbul 2002.
- Dedeoğlu, Beril, Terörizm ve Terörizmle Mücadelenin Paradoksal Olguları, Avrasya Dosyası, Cilt: 12, Sayı: 3, 2006, ss. 5-20.
- Demirel, Emin, Terör, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2001.
- Dilan, Hasan B., Yirmibirinci Yüzyılın Vebası: Terör, Adım, Sayı: 2, 2001, ss.13-20.
- Dougherty, James E. Ve Pfaltzgraff, Robert L. Jr, Contending Theories of International Relations, HarperCollins Publishers, New York 1990.
- Esposito, John L., Kutsal Olmayan Savaş, (çev.) Yılmaz, Nuray ve Yılmaz, Ertan, Oğlak Yayınları, İstanbul 2003.
- Göze, Ayferi, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Basım Yayın, İstanbul 1995.
- Grob-Fitzgibbon, Benjamin, What is Terrorism? Redefining A Phenomenon in Time of War, Peace&Change, Vol: 30, No: 2, 2005, ss. 231- 246.
- Hall, Ian, International Political Thought of Martin Wight, Palgrave Macmillan, New York 2006.
- Huntington, Samuel P., The Clash of Civilizations?, Foreign Affairs, Vol: 72, No: 3, 1993, ss. 22-49.
- İlhan, Suat, Terör: Neden Türkiye?, ASAM Yayınları, Ankara 2002.
- Kılıçkap, Tolga Barış, Vikinglerden Teröre ve Teröristlere İsveç, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2005.
- Laqueur, Walter, Postmodern Terrorism, Foreign Affairs, Vol: 75, No: 2, 1996, ss. 24-36.
- Lewis, Bernard, Haşişiler İslam'da Radikal Bir Tarikat, (çev.) Sarısözen Kemal, Kapı Yayınları, İstanbul 2007.
- Nye, Joseph S., The Paradox of American Power: Why the World' Only Superpower Can't Go It Alone, Oxford University Press, New York 2002.
- , The Information Revolution and the Paradox of American Power, American Society of International Law: Proceedings of the Annual Meeting, 2-5 April 2003, Washington D.C., ss. 67-75 (<http://www.asil.org/pdfs/ASIL2003programtext.pdf>)
- Örgün, Faruk, Küresel Terör, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul 2001.

- Özer, Ahmet, 11 Eylül, bölünen dünya, Huntington ve çatışma, İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt:4, Sayı:2, 2007, ss.1-23.
- Rapoport, David C., Fear and Trembling: Terrorism in Three Religious Traditions, American Political Science Review, Vol:78, No:3, 1984, ss. 658-677.
- , Generations and Waves: The Keys to Understanding Rebel Terror Movements, Seminar on Global Affairs, Columbia University Press, New York 2003.
- Sarıca, Murat, 100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1999.
- Viotti, Paul R. Ve Kauppi, Mark V., International Relations Theory Realism, Pluralism, Globalism and Beyond, Allyn and Bacon, Boston 1999.
- Williams, Phil., Goldstein, Donald M.& Shafritz, Jay M., Classic Readings of International Relations, Wadsworth Publishing Company, California 1994.
- Yılmaz, Türel, Orta Doğu'da Terör ve Uluslararası Etkileri, Orta Doğu; Belirsizlikler İçindeki Geleceği ve Güvenlik Sorunları: Beşinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2008, ss. 161-168.
- Yurdusev, A. Nuri, The concept of international system as a unit of analysis, METU Studies in Development, Vol: 21, No: 1, 1994, ss. 143-174.
- , "Uluslararası İlişkiler" Öncesi, Atila Eralp (der.), Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

İnternet Kaynakları

- Ganor, Boaz, Is One Man's Terrorist Another Man's Freedom Fighter?, 2001, <http://www.ict.org.il/ResearchPublications/tabid/64/Articlsid/432/currentpage/1/Default.aspx>, (11.09.2009).
- Goodwin, Jeff. A., Theory Of Revolutionary Terrorism, 2005, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/87813.asp>, (10.06.2001). <http://www.jeffgoodwin.net/>, (22.10.2007). http://www.iem.gov.tr/iem/index.php?menu_id=75 (02.10.2006). <http://www.tumgazeteler.com/?a=4313424> (11.09.2009).
- International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences, 2004.
- Kissinger, Henry A., US Policy Towards Iraq, Federal News Service 26 October 2002 <http://www.fnsg.com/aboutus.htm?SLID=fe0c3f68effc34ae1117168bb860514a>, (11.09.2009).
- Smith, Paul J., Fourth Wave Terrorism and the International System, UMI. No. 3171072, http://muse.jhu.edu/login?uri=/journals/journal_of_military_history/v071/71.3goedeken.html, (11.09.2009).

Gazeteler

- Özüerman, Tülay, Dış Politika Trajedisi, Cumhuriyet 17.07.2006, s.2.
- Soysal, Mümtaz, Açı, Cumhuriyet 21.11.2005, s.8.